

فهرست

فصل یکم

- درس ۱: تاریخ ادبیات فارسی در قرن‌های ۷، ۸ و ۹ ..... ۸
- درس ۲: پایه‌های آوایی ۲۳
- درس ۳: تشبیه ۲۹
- آزمون دوره‌ای ۳۶

فصل دوم

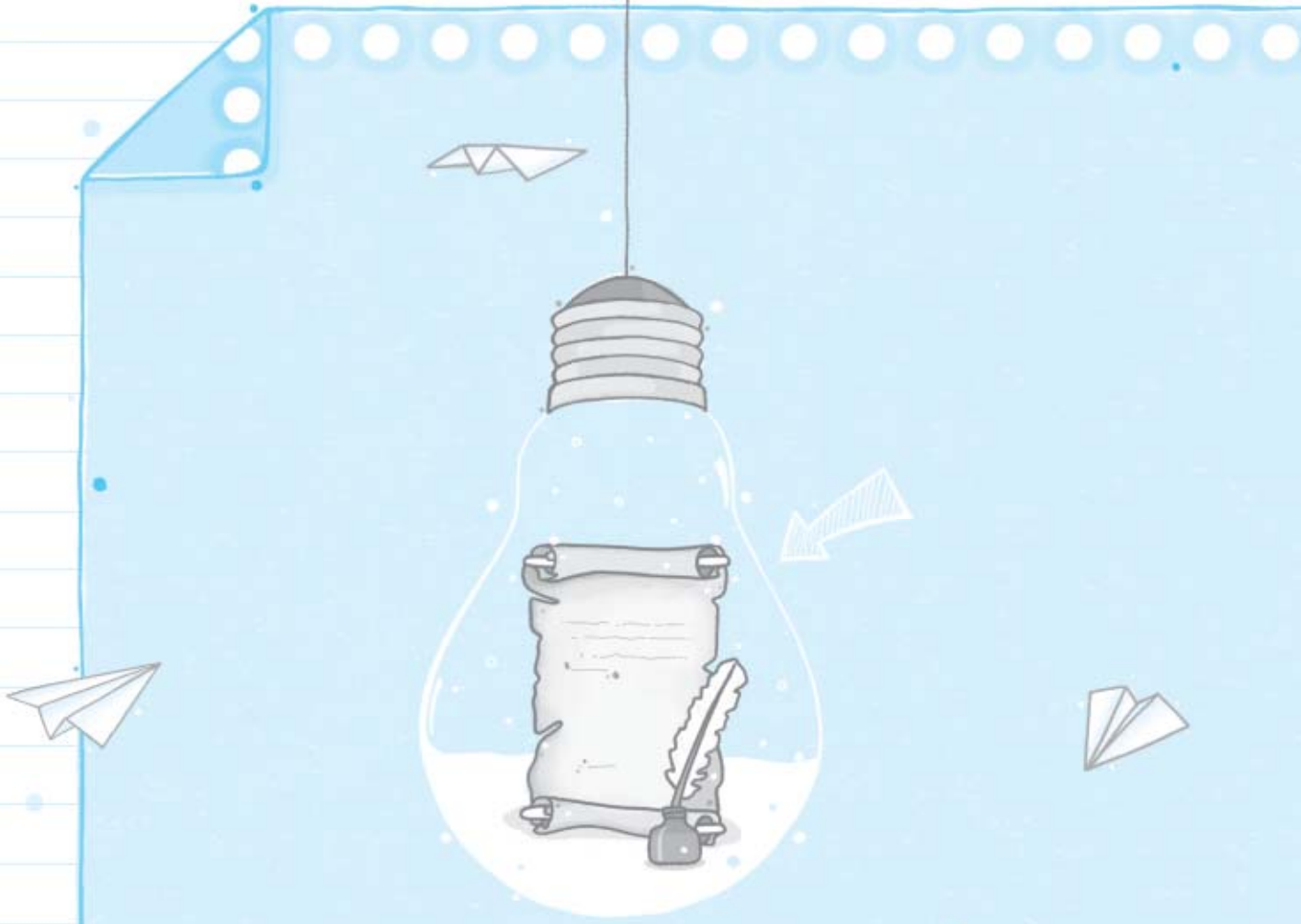
- درس ۴: سبک‌شناسی قرن‌های ۷، ۸ و ۹ (سبک عراقی) ۴۴
- درس ۵: پایه‌های آوایی همسان «۱» ۵۱
- درس ۶: مجاز ۵۷
- آزمون دوره‌ای ۶۵

فصل سوم

- درس ۷: تاریخ ادبیات فارسی در قرن‌های ۱۰ و ۱۱ ..... ۷۰
- درس ۸: پایه‌های آوایی همسان «۲» ۸۰
- درس ۹: استعاره ۸۷
- آزمون دوره‌ای ۹۶

فصل چهارم

- درس ۱۰: سبک‌شناسی قرن‌های ۱۰ و ۱۱ (سبک هندی) ۱۰۰
- درس ۱۱: پایه‌های آوایی همسان دولختی ۱۱۲
- درس ۱۲: کنایه ۱۱۹
- آزمون دوره‌ای ۱۳۱
- پاسخ پرسش‌های چهارگزینه‌ای ۱۳۳

فصل يكم

درس

تاریخ ادبیات فارسی در قرن های ۷، ۸ و ۹

قرن هفتم هجری قمری

دوره گسترش عرفان

* * *

عوامل اساسی تغییر سبک در متون زبان فارسی
قرن ششم

تغییر مرکز ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم

روی کار آمدن حکومت های غزنوی و سلجوقی

* * *

زمینه اصلی پیدایش سبک عراقی

فاصله گرفتن سبک های «بینابین» و «آذربایجانی» از سبک خراسانی

۱) آسیب رساندن به نظام اقتصادی، کشاورزی و فرهنگی ایران

۲) ویران شدن خراسان (کانون فرهنگ ایران)

۳) از بین رفتن مدارس (مهدهای علم و فرهنگ)

- نجم الدین کبری

نمونه

- فریدالدین عطار

پیامدهای حمله
مغول به ایران

۱) تباه شدن بنیان فرهنگ و اخلاق

۲) سرخوردگی و دل مردگی مردم و شاعران نتیجه پناه بردن به شعر و نثر عرفانی

نتیجه نهایی حمله مغول و هجوم وحشیانه
تیمور و حکومت های ظالمانه آن ها

- عواطف انسانی

- ترویج روحیه تسامح (مدارا) و تساهل (آسان گرفتن بر یکدیگر)

- خدمت به خلق

- آزادگی و بی ثباتی دنیا

نقش «شعر عرفانی» در تسکین از طریق ترویج مضامین
انسان نوسید این دوره

۱) سرنگون کردن آخرین خلیفه عباسی، المستعصم بالله به دست هولاکو

۲) پایان دادن به خلافت عربی دانی و عربی نویسی یا انقراض حکومت عباسی

نقش مغول در رواج زبان فارسی

علت نام‌گذاری سبک این دوره با عنوان «عراقی»

- سکونت شاعران و نویسندگان بزرگ این دوره در شهرهای عراق عجم (اصفهان، همدان، ری، اراک کنونی)
- انتقال کانون‌های فرهنگی از خراسان به عراق (پس از حمله مغول)

- وضعیت زبان و ادبیات فارسی در قرن‌های ۸.۷ و ۹**
- الف عوامل مخرب و منفی**
    - ۱ سستی و نابسامانی زبان و ادب فارسی
    - ۲ کشته شدن بسیاری از دانشمندان و ادیبان فرهنگ‌پرور
  - ب عوامل مثبت**
    - ۱ انتقال قدرت از خراسان به مرکز ایران
    - ۲ گسترش زبان و ادب فارسی در ناحیه عراق عجم
    - ۳ خلق آثار ارزشمند در حوزه‌های ری، فارس، همدان و اطراف آن‌ها
    - ۴ فراهم آمدن زمینه‌هایی برای تغییر سبک، از «خراسانی» به «عراقی»
    - ۵ پدید آمدن قالب‌های جدید در شعر و نثر

- ویژگی‌های شعر در این دوره (قرن ۹۵۷)**
- ۱ نرم و دلنشین بودن الفاظ شعر
  - ۲ انسانی و آسمانی بودن معنای شعر
  - ۳ کم‌رنگ شدن قصاید مدحی ← به دلیل بی‌توجهی شاعران به حاکمان و فرمانروایان
  - ۴ گسترش غزل ← به عنوان زبان دل و عشق

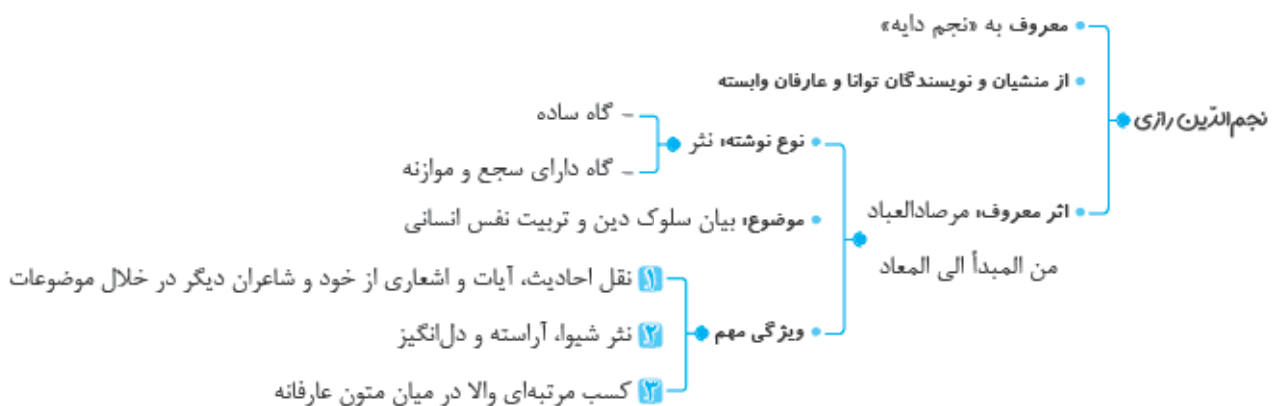
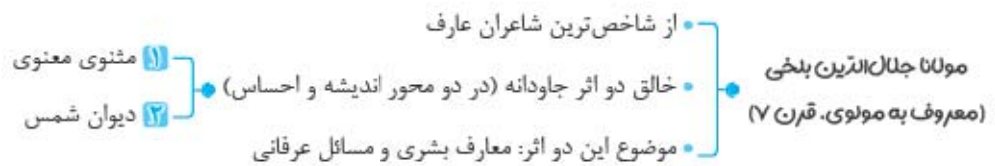
- ۵ به کارگیری قالب مثنوی**
  - برای بیان و ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان
  - با هدف خلق آثاری مانند «مثنوی» مولوی
  - درباره «مثنوی» مولوی
    - قهرمان اثر: انسان پاک‌نهاد و خداجو
    - حماسه‌ای عرفانی
    - مبارزه‌کننده با هوای نفس

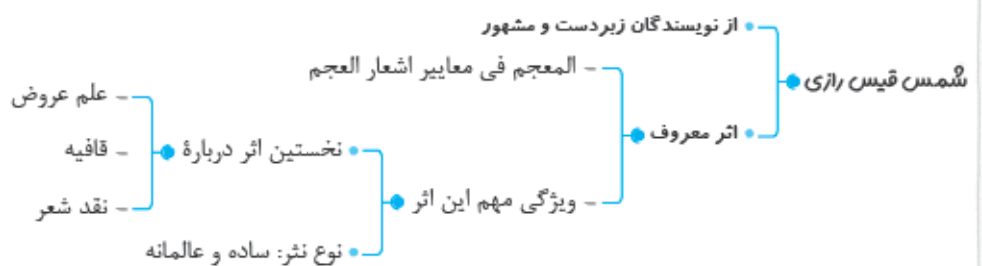
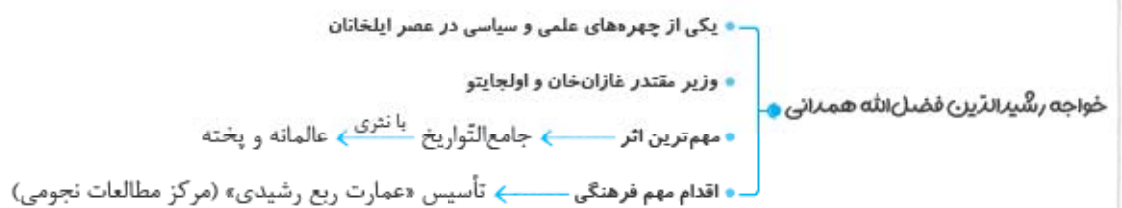
- ویژگی مهم نثر این دوره**
- گرایش به دو جریان
    - ۱ ساده‌نویسی آثاری مانند طبقات ناصری
    - ۲ مرصاد العباد
    - ۳ پیچیده‌نویسی تاریخی؛ با موضوع تاریخ حاکمان وقت آثاری مانند تاریخ و صاف
    - ۴ تاریخ جهانگشا

معروف‌ترین شاعران و نویسندگان این دوره

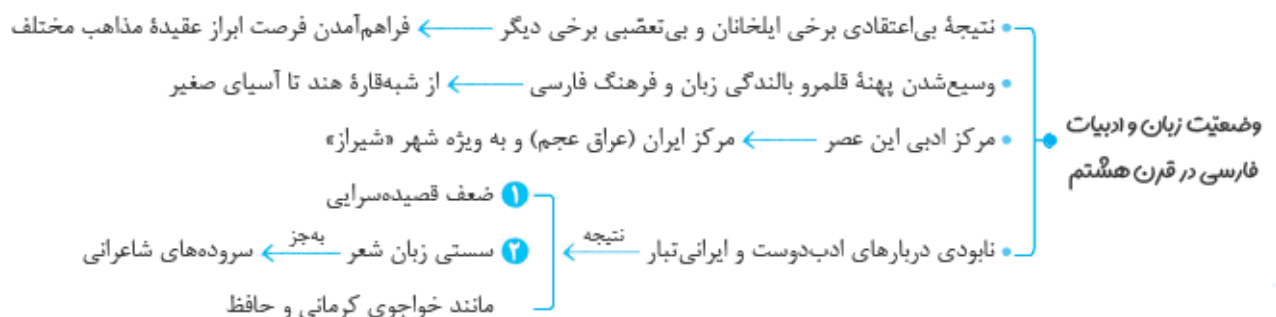

زبان و ادبیات فارسی در قرن هفتم

زبان و ادبیات فارسی در قرن هشتم

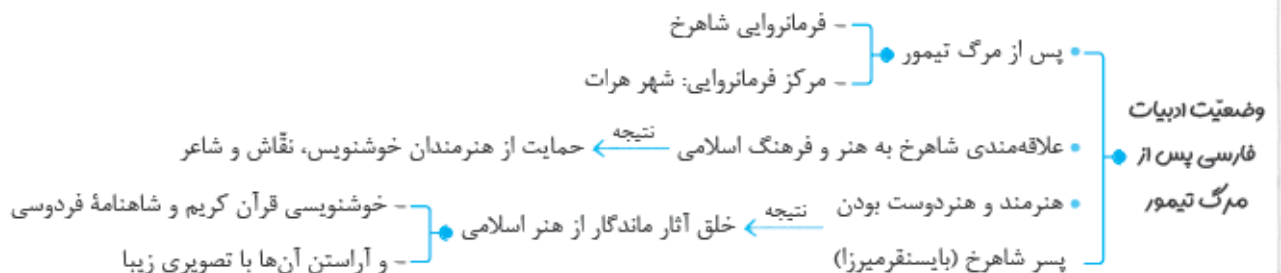
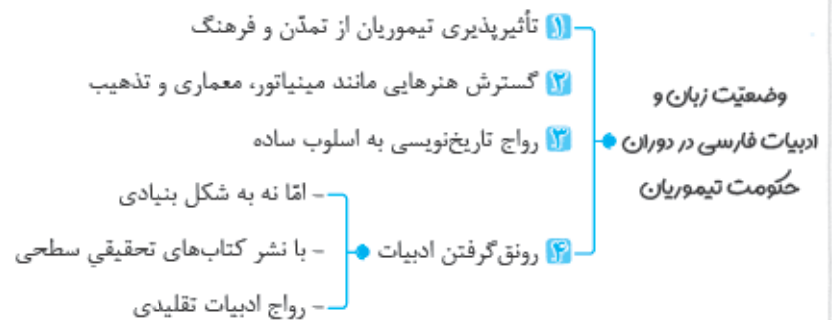
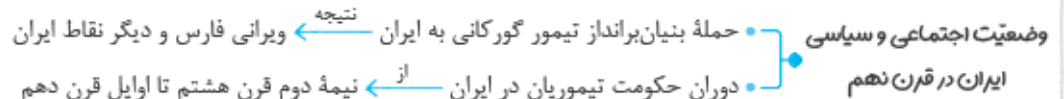

شاعران معروف قرن هشتم

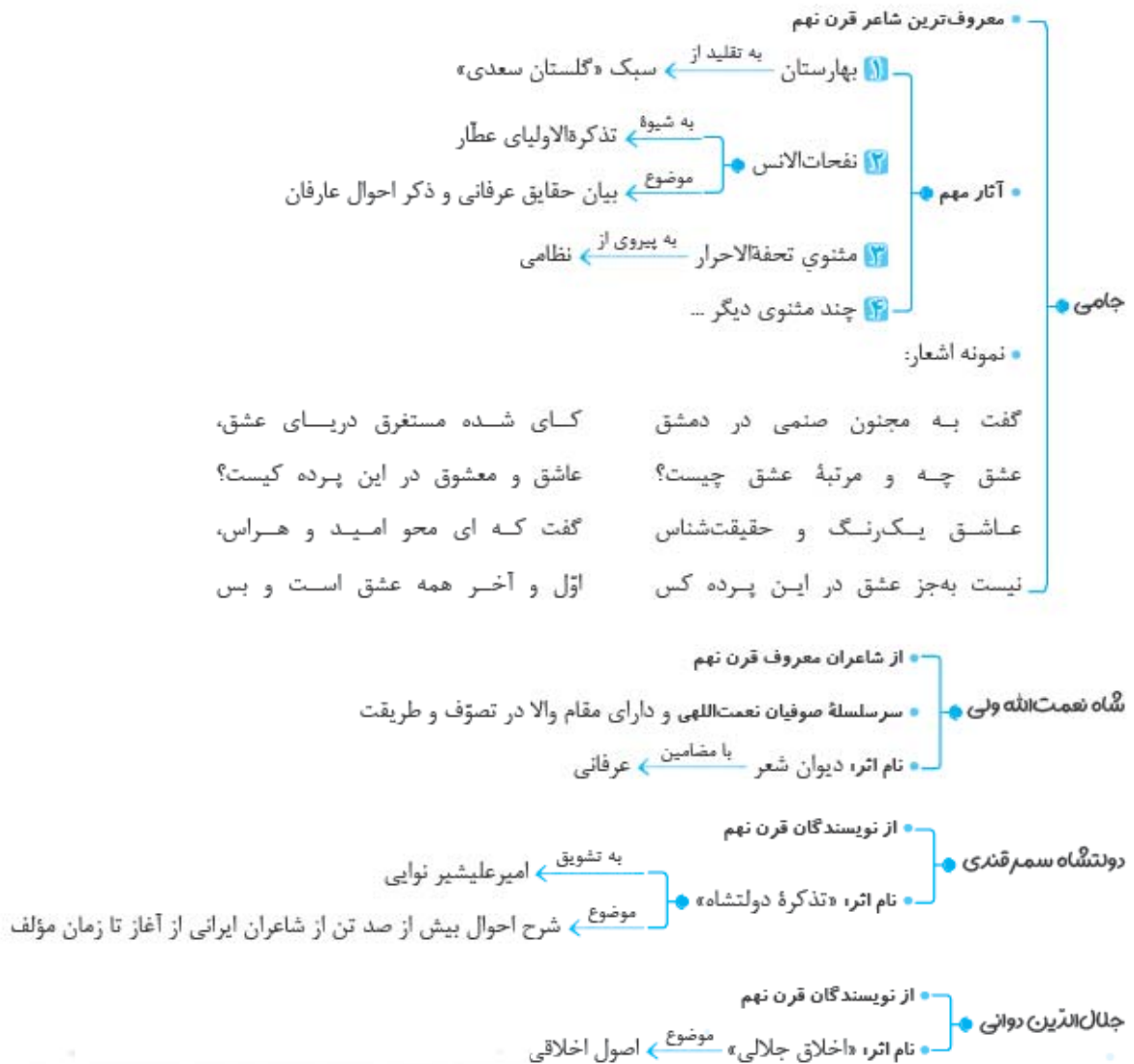

زبان و ادبیات فارسی در قرن نهم

شاعران و نویسندگان شاخص قرن نهم

خودارزیابی

پرسش‌های دوگزینه‌ای

- کدام گزینه، از عوامل اساسی تغییر سبک متون فارسی در قرن ششم است؟
  - ۱) روی کار آمدن حکومت طاهریان
  - ۲) تغییر مرکز ادبی از خراسان به عراق عجم
- از پیامدهای حمله مغول به ایران، کشته شدن کدام شخصیت‌های ادبی است؟
  - ۱) مولانا جلال‌الدین بلخی - عطاملک جوینی
  - ۲) نجم‌الدین کبری - فریدالدین عطار

۳ کدام گزینه، از نتایج انقراض حکومت عباسی به دست مغول به شمار می‌آید؟

(۱) پایان یافتن خلافت عربی دانی و عربی نویسی (۲) رواج قصاید مدحی و ستایش حاکمان مغول

۴ در کدام گزینه، دو مورد از ویژگی‌های شعر در قرن هفتم تا نهم آمده است؟

(۱) رونق گرفتن غزل و مفاهیم عرفانی (۲) بی‌توجهی شاعران به قالب مثنوی و مفاهیم عاشقانه

۵ «عشاق‌نامه» در قالب ..... و توسط ..... سروده شده است.

(۱) مثنوی - فخرالدین عراقی (۲) غزل - جامی

کامل کنید

۶ «دیوان شمس» از آثار ..... است و مضمون ..... را دربر دارد.

۷ سرآمد شاعران در سرودن غزل «.....» است و کتاب «.....» از آثار منظوم او است.

۸ فخرالدین عراقی، کتاب «.....» را به نظم و نثر و با موضوع ..... سروده است.

۹ کتاب «.....» تألیف «.....»، نخستین اثر درباره علم عروض، قافیه و نقد شعر است.

۱۰ مهم‌ترین اقدام فرهنگی خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی، ..... است.

درست و نادرست

۱۱ کتاب «مرصادالعباد من المبدأ الی المعاد» نثری مصنوع و دشوار دارد.

۱۲ فاصله گرفتن سبک‌های بینابین و آذربایجانی از سبک خراسانی، عامل اصلی پیدایش سبک عراقی است.

۱۳ هلاکو، آخرین خلیفه عباسی را سرنگون کرد و به خلافت عربی نویسی خاتمه داد.

۱۴ کتاب تاریخ جهانگشا نمونه‌ای از جریان ساده نویسی در سبک عراقی است.

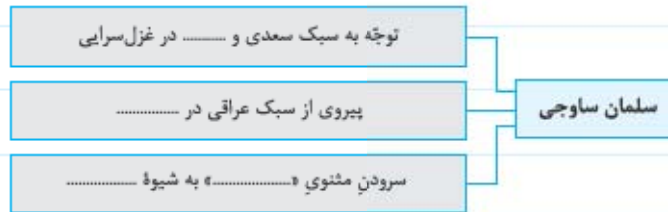
۱۵ حافظ و ابن یمن نمونه‌هایی از شاعران معروف قرن هشتم هستند.

جدول و نمودار

۱۶ جدول زیر را کامل کنید.

موضوع اثر	نام اثر	شاعر / نویسنده	قرن
.....	موش و گربه	.....	هشتم
.....	.....	حمدالله مستوفی	.....
شرح احوال بیش از صد تن از شاعران ایرانی از آغاز تا زمان مؤلف	.....	.....	.....
.....	نفحات‌الانس	.....	.....
.....	.....	جلال‌الدین دوانی	نهم

۱۷ با توجه به سبک شاعری «سلمان ساوجی» نمودار زیر را کامل کنید.

۱۸ نمودار زیر را کامل کنید.

پرسش‌های تشریحی

۱۹ سه مورد از پیامدهای حمله مغول به ایران را بنویسید.

- (۱)
- (۲)
- (۳)

۲۰ دلیل اصلی توجه شاعران به شعر و نثر عرفانی، در قرن هشتم تا نهم چیست؟

۲۱ علت نام‌گذاری سبک این دوره با عنوان «عراقی» را بنویسید.

۲۲ با توجه به وضعیت زبان و ادبیات فارسی در قرن‌های هفتم تا نهم، چهار مورد از عوامل مثبت را بیان کنید.

- (۱)
- (۲)
- (۳)
- (۴)

۲۳ درباره ویژگی‌های شعر در این دوره (قرن ۷ تا ۹) به پرسش‌های زیر پاسخ دهید.

الف) ویژگی‌های اصلی شعر از نظر «لفظ» و «معنا»؟

ب) علت کم‌رنگ شدن قصاید «مدحی»؟

پ) دو «قالب شعری» رایج و گسترش‌یافته؟

۲۴ نثر سبک عراقی به دو جریان مختلف، گرایش داشت؛ آن‌ها را با ذکر نمونه اثر بنویسید.

(۱) .....؛ نمونه: «.....»

(۲) .....؛ نمونه: «.....»

۲۵ سعدی، کدام اثر را به نظم و در قالب مثنوی سروده است؟

۲۶ کتاب «عشاق‌نامه» را با توجه به موارد زیر معرفی کنید.

الف) قالب شعری:

ب) موضوع:

پ) شیوه شاعر در طرح موضوع:

۲۷ کدام اثر از نجم‌الدین رازی، مرتبه‌ای والا در میان متون عارفانه دارد؟ موضوع و ویژگی مهم این اثر را بنویسید.

۲۸ دربارهٔ «عظام‌لک جوینی» به پرسش‌های زیر پاسخ دهید.

(الف) کدام بخش از زندگی او در نوشته‌هایش مؤثر بوده است؟

(ب) مهم‌ترین اثر او چه نام دارد؟ موضوع آن را بنویسید.

۲۹ با توجه به موارد زیر، وضعیت زبان و ادبیات فارسی را در «قرن هفتم» توضیح دهید.

(الف) علت فراهم آمدن فرصت برای ابراز عقیدهٔ مذاهب مختلف:

(ب) قلمرو بالندگی زبان و ادبیات فارسی: (.....)

(پ) مرکز ادبی: (.....)

(ت) نتایج از بین رفتن دربارهای ادب‌دوست و ایرانی‌تبار:

(۱)

(۲)

۳۰ متن زیر، معرف کدام نویسندهٔ قرن هفتم است؟ (.....)

«یکی از چهره‌های علمی و سیاسی در عصر ایلخانان و وزیر مقتدر غازان‌خان و اولجایتو بوده است. مهم‌ترین اثرش، نثری عالمانه و پخته دارد. وی مرکز مطالعات نجومی را بنا نهاد.»

۳۱ هر یک از بیت‌های زیر را چه کسی و دربارهٔ چه موضوعی سروده است؟

(الف) استاد سخن سعدی است نهمه کس، اقا دارد سخن حافظ، طرز غزل خواجه

(ب) دی بر سر مرده‌ای دو صد شیون بود امروز یکی نیست که بر صد گرید

۲۲ ابیات زیر، از کدام شاعر است؟ دو ویژگی مهم سبک شعری او را بنویسید.

مرد آزاده در میان گروه گرچه خوش‌خو و عاقل و داناست
محترم آنگهی تواند بود که از ایشان به مالش استغناست

۲۳ درباره ویژگی‌های مهم سبک حافظ در «غزل‌سرایی» توضیح دهید.

۲۴ درباره دلیل روی‌آوری عبید زاکانی به طنزپردازی توضیح دهید و دو نمونه از آثار مثنوی او را نام ببرید.

۲۵ چهار نکته مهم درباره وضعیت زبان و ادبیات فارسی در دوران حکومت تیموریان بنویسید.

(۱)

(۲)

(۳)

(۴)

۲۶ سه مورد از اقدامات فرزند و نواده «تیمور»، برای رشد و اعتلای زبان و ادبیات فارسی را بنویسید.

(۱)

(۲)

(۳)

۲۷ جامی، هر یک از آثار زیر را به تقلید از سبک کدام شاعر نوشته است؟

• بهارستان (.....)
• تحفة‌الاحرار (.....)

۲۸ حافظ در بیت زیر، به کدام ویژگی مهم اشعارش تأکید کرده است؟

«شعر حافظ همه بیت‌الغزل معرفت است آفرین بر نفس دلکش و لطف سخنش»

۲۹ «نجم دایه» شهرت کدام نویسنده است؟ مهم‌ترین اثر او را با ذکر نوع نثر و موضوع بنویسید.

۲۰ شاعر ابیات زیر را در دو سطر معرّفی کنید.

گفت به مجنون، صنمی در دمشق کای شده مستغرق در سای عشق،
عشق چه و مرتبه عشق چیست؟ عاشق و معشوق در این پرده کیست؟
عاشق یک‌رنگ و حقیقت‌شناس گفت که ای محو امید و هراس،
نیست به‌جز عشق در این پرده، کس اوّل و آخر همه عشق است و بس

پرسش‌های چهارگزینه‌ای

۱ زمینه اصلی پیدایش سبک عراقی کدام است؟

- (۱) روی‌گردانی شاعران از اصول و موازین شعری سبک خراسانی، به دلیل دشواری آن
- (۲) بی‌توجهی شاهان و حاکمان عصر به شاعران سبک خراسانی
- (۳) فاصله‌گرفتن سبک‌های بینابین و آذربایجانی از سبک خراسانی
- (۴) بی‌توجهی مردم به اشعار و آثار خلق‌شده به سبک خراسانی

۲ کدام گزینه از نتایج حمله مغول به ایران به شمار نمی‌آید؟

- (۱) کشته‌شدن بزرگان علم و ادب
- (۲) از بین رفتن مدارس و مهدهای علم و فرهنگ
- (۳) تباه‌شدن بنیان فرهنگ و اخلاق
- (۴) پناه بردن شاعران به شعر و نثر تعلیمی

۳ علت نام‌گذاری سبک این دوره (قرن ۷ تا ۹) با عنوان «عراقی» چیست؟

- (۱) پناه بردن شاعران به کشور عراق، به دلیل هجوم مغول
- (۲) سکونت شاعران و نویسندگان این دوره در شهرهای عراق عجم
- (۳) توجه و علاقه‌مندی حکمرانان و فرمانروایان عراق به شعر فارسی
- (۴) پیروی بیشتر شاعران و نویسندگان از «فخرالدین عراقی»

۴ کدام گزینه با ویژگی‌های شعر، در قرن‌های هفتم تا نهم، مطابقت ندارد؟

- (۱) نرم و دلنشین بودن الفاظ شعر
- (۲) انسانی و آسمانی بودن معنای شعر
- (۳) گسترش قصیده به عنوان قالب برتر
- (۴) به‌کارگیری قالب مثنوی برای خلق حماسه‌های عرفانی

۵ موضوع کدام آثار، «معارف بشری و مسائل عرفانی» است؟

- (۱) مثنوی مولوی - دیوان شمس
- (۲) بوستان - المعجم
- (۳) گلستان - رساله دلگشا
- (۴) بهارستان - طبقات ناصری

۶ کدام شاعر، در سرودن غزل عاشقانه، سرآمد شاعران سبک عراقی است؟

- (۱) سعدی
- (۲) مولوی
- (۳) نظامی
- (۴) خواجوی کرمانی

۷ «ترویج روحیهٔ تسامح و تساهل، آزادگی و بی‌ثباتی دنیا» از مضامین کدام گونهٔ شعری است و کدام شاعر در این نوع ادبی زبانزد است؟

- (۱) شعر عرفانی - حافظ
(۲) شعر عاشقانه - مولوی
(۳) شعر عرفانی - ناصر خسرو
(۴) شعر عاشقانه - ابن یمین

۸ کدام گزینه، دربارهٔ «فخرالدین عراقی» درست است؟

- (۱) در سرودن قصاید اندرزی شهرت دارد.
(۲) «عشاق‌نامه» را به نظم و نثر نوشته است.
(۳) «لمعات» را به نظم با موضوع عشق و دلدادگی سروده است.
(۴) در طرح مباحث عرفانی از تمثیل و حکایت نیز بهره گرفته است.

۹ کدام گزینه، توضیح درستی دربارهٔ کتاب «مرصادالعباد من المبدأ الی المعاد» ارائه نمی‌دهد؟

- (۱) نویسندهٔ آن از منشیان توانا و عارفان وارستهٔ قرن نهم بوده است.
(۲) نثر این اثر، گاه ساده و گاه دارای سجع و موازنه است.
(۳) در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی است.
(۴) نویسندهٔ آن در خلال موضوعات، به ذکر احادیث، آیات و اشعار پرداخته است.

۱۰ همهٔ گزینه‌ها به‌جز ..... با وضعیت زبان و ادبیات فارسی در «قرن هشتم» مطابقت دارد.

- (۱) ضعف قصیده‌سرایی و سستی زبان شعر، به‌جز اشعار حافظ و خواجه
(۲) محدودشدن پهنهٔ قلمرو بالندگی زبان فارسی، به دلیل بی‌توجهی حاکمان به شاعران
(۳) از بین رفتن دربارهای ادب‌دوست و ایرانی‌تبار
(۴) استقرار مرکزیت ادبی در عراق عجم و به ویژه شهر شیراز

۱۱ خواجه‌ی کرمانی، بر سبک شاعری «.....» تأثیرگذار بوده است و خود، چند مثنوی به پیروی از «.....» سروده است.

- (۱) حافظ - تحفة‌الاحرار جامی
(۲) فخرالدین عراقی - پنج‌گنج نظامی
(۳) حافظ - پنج‌گنج نظامی
(۴) فخرالدین عراقی - تحفة‌الاحرار جامی

۱۲ کدام گزینه، دربارهٔ سرودهٔ زیر درست است؟

مرد آزاده در میان گروه گرچه خوش‌خو و عاقل و داناست
محترم‌انگهی تواند بود که از ایشان به مالش استغناست

- (۱) این شعر را ابن یمین، شاعر قرن هشتم، سروده است.
(۲) ابن یمین در سرودن قصاید مدحی و اخلاقی شهرت داشته است.
(۳) شاعر آن، در عصر سرداران می‌زیسته و دهقان‌پیشه بوده است.
(۴) در این ابیات به قناعت‌پیشگی و آزادگی تأکید شده است.

۱۳ متن زیر، کدام شاعر قرن هشتم را معرفی می‌کند؟

«با تلفیق عشق و عرفان، غزل فارسی را به کمال رساند. لحن سخن او گزنده، طنزآمیز و سرشار از خیرخواهی و اصلاح‌طلبی است. اشعارش، فرهنگ گذشتهٔ ایران را با همهٔ کمال ایرانی - اسلامی آشکار می‌سازد.»

- (۱) عبید زاکانی
(۲) حافظ شیرازی
(۳) سلمان ساوجی
(۴) سعدی

۱۳ کدام اثر، با توضیح آمده در کمانک، هماهنگی ندارد؟

- (۱) تذکره دولت‌شاه (نوشته امیرعلیشیر نوایی، نویسنده قرن نهم)
  - (۲) اخلاق جلالی (متعلق به قرن نهم، با مضمون اصول اخلاقی، نوشته جلال‌الدین دوانی)
  - (۳) جامع‌التواریخ (نوشته عطاملک جوینی، مؤسس عمارت ربع رشیدی در قرن هفتم)
  - (۴) تاریخ گزیده (دربدارنده تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای عباسی و تاریخ ایران تا سال ۷۳۰ ه. ق.)
- ۱۵ همه آثار به جز ..... به شیوه طنز و با طرح انتقادهای ظریف اجتماعی نوشته شده است.

- (۱) موش و گربه (۲) رساله دلگشا (۳) اخلاق‌الاشراف (۴) طبقات نادری

۱۶ در کدام گزینه، نام شاعران و نویسندگان نامدار قرن هشتم آمده است؟

- (۱) سعدی - فخرالدین عراقی - دولت‌شاه سمرقندی
 (۲) شمس قیس رازی - حافظ - مولوی
 (۳) حمدالله مستوفی - ابن یمین - سلمان ساوجی
 (۴) عبید زاکانی - جامی - جلال‌الدین دوانی

۱۷ کدام گزینه، نخستین اثر فارسی درباره علم عروض، قافیه و نقد ادبی است؟

- (۱) مرصادالعباد (۲) نفعات الانس (۳) لمعات (۴) المعجم

۱۸ کدام گزینه، به دو جریان «نثرنویسی» در قرن هشتم تا نهم و آثار مربوط به آن اشاره دارد؟

- (۱) حکایت‌نویسی تاریخی (طبقات ناصری)، طنزنویسی (رساله دلگشا)
- (۲) پیچیده‌نویسی تاریخی (تاریخ و صاف)، ساده‌نویسی (مرصادالعباد)
- (۳) حکایت‌نویسی تاریخی (جوامع‌التواریخ)، طنزنویسی (بهارستان)
- (۴) پیچیده‌نویسی تاریخی (تاریخ گزیده)، ساده‌نویسی (تاریخ جهانگشا)

۱۹ مثنوی «جمشید و خورشید» را ..... به شیوه ..... سروده است.

- (۱) خواجوی کرمانی - طنزپرداز عبید زاکانی
 (۲) سلمان ساوجی - طنزپرداز عبید زاکانی
 (۳) سلمان ساوجی - داستان‌های نظامی
 (۴) خواجوی کرمانی - داستان‌های نظامی

۲۰ کدام گزینه، از خدمات فرزند و نواده تیمور، پس از مرگ اوست؟

- (۱) حمایت از نویسندگان و ترویج تاریخ‌نویسی به اسلوب ساده
- (۲) توجه به شاعران شهر بخارا، به عنوان مرکز ادبی ایران
- (۳) حمایت از هنرمندان خوشنویس و تشویق آنان به خوشنویسی قرآن کریم و شاهنامه فردوسی
- (۴) تشویق نویسندگان به نشر کتاب‌های علمی در زمینه‌های فلسفه و طب و حکمت